

قلم

فصلنامه ادبی فرهنگ

شماره ۵، بهار ۱۳۹۷

محسن احمدوندی، محسن اخوان گوران، محمدعلی اثنا عشری، محمد امجدیان،
منوچهر پروینی، کیخسرو پورناظری، کامران تکوک، سید جلیل حسینی،
نوش آفرین درکه، عاطفه رحمتی، ابوالقاسم شیدا، زینب صفایی،
شهریار طاووسی، محمدرضا فتحی، منوچهر فروزنده فرد،
تهمورس گراوندی، محمدامین مروتی، اشکان مسیبیان،
سیدمرتضی معراجی، سیدمحسن مهربانی، جبار مهرجو،
حجت مولایی قر، منوچهر ناصحی

صاحب امتیاز: گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی
متوسطه اول استان کرمانشاه

مدیر مسئول: الهه دارابی

سر دبیر: محسن احمدوندی

طراح جلد و صفحه آرا: مریم دارابی

نقاشی پرتره روی جلد اثر هنرمند ارجمند جناب آقای
محمد رضا فتحی است.

مقالات ارسالی به فصل نامه باز گردانده نخواهد شد.

فصل نامه در ویرایش مطالب آزاد است.

آرای نویسندگان لزوماً دیدگاه فصل نامه نیست.

نشانی دفتر فصل نامه: کرمانشاه. بلوار شهید بهشتی. بعد

از میدان سپاه پاسداران. پژوهشکده تعلیم و تربیت.

Email: mohsenahmadvandi@yahoo.com

فهرست

- ۱ سال شمار زندگی یدالله عاطفی
- ۳ نگاهی به شعر یدالله عاطفی | سید محسن مهربانی
- ۸ نگاهی به زندگی و شعر یدالله عاطفی | محمدمین مروئی
- ۲۰ او فرشته است... | سید جلیل حسینی
- ۲۹ زلف آشفته | سید مرتضی معراجی
- ۳۴ باد شیرین گذشته‌ها | کیخسرو پورناظری
- ۳۹ سرگذشت یک غزل | محمدرضا فتحی
- ۴۲ خوانش چند شعر نیمایی از استاد یدالله عاطفی | کامران تکووک
- ۴۸ یدالله عاطفی، تندیس پدراکتی برای ما و ادبیات | اشکان مسیبیان
- ۵۲ همیشه معلم | شهریار طاووسی
- ۵۷ عاطفه‌ها و خاطره‌ها | زینب صفایی
- ۵۹ شاعر عاطفه‌ها | محمدعلی اثنا عشری
- ۶۱ نگاهی گذرا به اخوانیات آشفته و شیدا | ابوالقاسم شیدا
- ۷۴ شمس قیس رازی کرمانشاه | محسن اخوان گوران
- ۷۸ فرزند شایسته سرزمین شیرین و فرهاد، عاشق، یدالله عاطفی | حجت مولایی‌فر
- ۸۲ سخن از دوست | جبار مهرجو
- ۸۵ نقش قلم | محمد امجدیان
- ۸۷ شاعر اندیشه‌ها | منوچهر ناصحی
- ۸۹ تجلی عطوفت در دیدار عاطفی | منوچهر پروینی
- ۹۴ دایه دایه | یدالله عاطفی
- ۹۹ اندیشه‌های تعلیمی سعدی در باب اول بوستان | تهمورس گراوندی

- ۱۰۸ سلسله پریشان (۱) | منوچهر فروزنده فرد
- ۱۱۱ انسان شکسته دل صدایش گیواست | محسن احمدوندی
- ۱۱۷ آخرین معشوق | نوش آفرین درکه
- ۱۲۰ زنگ آخر | میراندا حاتم
- ۱۲۳ آرزوهایش | عاطفه رحمتی
- ۱۲۵ آلبوم عکس‌ها
-

سلسله پریشان (۱)

کهن‌ترین نسخه شناخته‌شده کامل دیوان حافظ

منوچهر فروزنده‌فرد^۱

دیوان حافظ شیرازی (کهن‌ترین نسخه شناخته‌شده کامل)، کتابت ۸۰۱ هجری، با دیباچه [عدیباچه] محمد گلندام (جامع دیوان حافظ)، نسخه‌برگردان دستنویس شماره ۵۱۹۴ کتابخانه نورعثمانیه (استانبول)، به کوشش بهروز ایمانی، چاپ اول، تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۹۴.

انتشار «کهن‌ترین نسخه شناخته‌شده کامل» از دیوان خواجه که به صورتی نفیس و آراسته به چاپ رسیده‌است، برای همه ادب‌دوستان مایه شادمانی است. نگارنده در این مختصر ضمن احترام به کوشش جناب ایمانی در معرفی این نسخه، نکاتی را که ضمن مطالعه اجمالی مقدمه ایشان به نظر رسیده‌است به خوانندگان گرامی پیش کش می‌کند و امیدوار است حافظ‌پژوهان فاضل در آینده عیار این اثر مهم و ماندگار را دقیق‌تر بسنجند.

به نظر این حقیر، مقدمه اثر یادشده چنان‌که باید در شأن این نسخه نفیس نیست و شایسته بود به جای آن که حدود هشت صفحه از پنجاه‌ویک صفحه مقدمه به بحث درباره جلال عضد اختصاص یابد، لاقط به برخی ضبط‌های بحث‌انگیز این نسخه از دیوان حافظ می‌پرداختند. البته در پیشگفتار بشارت داده‌اند که متن حروفی دیوان حافظ را نیز بر اساس همین نسخه و مقابله با چند نسخه کهن دیگر در دست انتشار دارند و پژوهشگران باید منتظر مقدمه و تعلیقات منع ایشان بمانند. آنچه در پی می‌آید نکاتی است در باب بخش‌هایی از مقدمه.

کوششگر، در صفحات چهل‌ویک تا چهل‌وهشت، مندرجات نسخه ۸۰۱ را با چاپ خانلری سنجیده و مواردی را که در خانلری هست و در این نسخه نیامده گوشزد نموده‌است. پیش‌فرض متأسفانه نادرست ایشان این است که انتساب هر شعری که در چاپ خانلری آمده به حافظ قطعی است. حال آن‌که با کوشش حافظ‌پژوهان انتساب برخی از اشعاری که در چاپ خانلری و نسخ معتبر دیگر آمده به شاعری جز حافظ مسلم شده‌است. پس انتظار این‌که این اشعار در قدیم‌ترین نسخه حافظ آمده باشند انتظار به‌جایی نیست. به نمونه‌هایی از این دست می‌پردازیم:

• در صفحه چهل‌ویک اشاره کرده‌اند که غزل «المنه لله که در میکده باز است» در نسخه ۸۰۱ نیامده‌است. طبیعی است که نیامده باشد زیرا از حیدر بقال شیرازی است، نه حافظ (بنگرید به: ضیاء، ۱۳۹۴: ۱۹۲)

• در همان صفحه (چهل‌ویک) اشاره شده‌است که غزل «برو به کار خود ای واعظ این چه فریادست» در نسخه ۸۰۱ نیامده‌است. این مورد هم طبیعی است زیرا غزل یادشده از مثنوی «جمشید و خورشید» سلمان ساوجی است

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

و این نکته تازه‌ای نیست (برای نمونه بنگرید به: مینوی، ۱۳۸۰: ۸۹؛ ریاحی، ۱۳۶۸: ۴۷۲؛ خرماهی، ۱۳۸۹: ۸۱). هروی (۱۳۶۷) پنداشته بود که این غزل باید در دیوان غزلیات سلمان باشد و آن را نیافته بود. نوریان (۱۳۶۷: ۳۳ و ۳۴) به وی تذکر داد که غزل یادشده در مثنوی «جمشید و خورشید» سلمان است و این مورد در جدیدترین چاپ شرح غزل‌های حافظ که سال‌ها پس از درگذشت شارح فقیدش به چاپ رسیده (هروی، ۱۳۹۲) استدرآک شده‌است.^۱

• در صفحهٔ چهل‌وشش اشاره کرده‌اند که غزل «گفتند خلائق که تویی یوسف ثانی» در نسخهٔ ۸۰۱ نیامده‌است. این غزل نیز مانند موارد پیشین از حافظ نیست بلکه چنان‌که نیساری (حافظ، ۱۳۷۷: ۶۱۸) یادآوری کرده، از روح عطار است.

البته نباید تصور کرد که هر شعری که در نسخ قدیم دیوان حافظ آمده لزوماً از اوست؛ برای نمونه، اکثر رباعیاتی که در همین نسخهٔ ۸۰۱ آمده‌اند، از حافظ نیستند. جناب ایمانی در صفحهٔ چهل‌وهشت از بین رباعیات فقط دربارهٔ «گفتم / گفتمی» که تو را شوم مدار اندیشه» مرقوم فرموده‌اند که به عایشه سمرقندی، اوحدالدین کرمانی و خاقانی منسوب است؛ حال آنکه اکثر رباعیات حافظ اصیل نیستند و چنان‌که مرحوم ریاحی در گلگشت نشان داده‌است رباعیات «امشب ز غمت میان خون خواهم خفت» و «خویان جهان صید توان کرد به زر» از کمال اسماعیل‌اند (ریاحی، ۱۳۶۸: ۳۷۸ و ۳۷۹) و رباعیات «ایام شباب است، شراب اولی‌تر»، «در سنبش آویختم از روی نیاز» و «گر همچو من افتاده این دام شوی» را علاوه بر حافظ به شاعر معاصرش ناصر بخارایی نیز نسبت داده‌اند (همان: ۳۹۳ و ۳۹۴). ریاحی به‌حق در صحت انتساب همهٔ رباعیاتی که در نسخ موجود به نام حافظ آمده‌است، تردید می‌کند (همان: ۳۸۶).

همچنین یادآوری می‌شود که قطعهٔ «تم ز رنج فراوان همی نیاسایده» که در همین نسخهٔ ۸۰۱ آمده، از مسعود سعد است (بنگرید به: نوریان، ۱۳۶۵) و غزل «جمالت / جمالش» آفتاب هر نظر باده از ناصر بجه‌ای (حافظ، ۱۳۷۷: ۶۱۷، توضیح مصحح).

در پایان باید عرض شود که یکی از برجستگی‌های نسخهٔ ۸۰۱ ضبط صحیح ابیات و مصراع‌های شیرازی غزل مثلث حافظ است. نگارنده، که مدتی است به بررسی آثار بازمانده از شیرازی قدیم اشتغال دارد، ان‌شاء‌الله در یادداشتی مستقل غزل مثلث حافظ را بر اساس این نسخه بازخوانی خواهد کرد.^۲

۱. استاد حمیدیان نیز متأسفانه در این باب دچار لغزشی مشابه شده‌اند (حمیدیان، ۱۳۹۲: ۱۱۱۸/۲) که این حقیر در نامه‌ای به ایشان عرض کرده و امیدوار است در مستدرک شرح شوق اصلاح فرمایند (استاد در همان صفحه ذکر شده یادآوری می‌کنند که پاسمی، پژمان، فرزاد، دستغیب، مینوی، خاتلری و نیساری نیز پیشتر به انتساب غزل به سلمان توجه کرده‌اند).

۲. برای آخرین و دقیق‌ترین شرح غزل سه‌زبانهٔ حافظ بنگرید به صادقی (۱۳۹۵).

این نوشتار کوتاه را همین‌جا با قدردانی از کوشش‌های جناب ایمانی و آرزوی توفیق برای ایشان و همچنین شادباش و دست‌مریزاد به مرکز پژوهشی میراث مکتوب خاتمه می‌دهم.

□ منابع

- حافظ، شمس‌الدین محمد. (۱۳۷۵). *دیوان حافظ*. به تصحیح و توضیح پرویز نائل خانلری. ۲ جلد. تهران: خوارزمی.
- حافظ، شمس‌الدین محمد. (۱۳۷۷). *دیوان حافظ*. به تصحیح سلیم نیساری. تهران: سینانگار.
- حمیدیان، سعید. (۱۳۹۲). *شرح شوق: شرح و تحلیل اشعار حافظ*. ۵ جلد. چاپ دوم. تهران: قطره.
- خرماهی، بهاء‌الدین. (۱۳۸۹). *حافظ‌نامه: شرح الفاظ، اعلام، مفاهیم کلیدی و ابیات دشوار حافظ*. ۲ جلد. چاپ نوزدهم. تهران: علمی و فرهنگی.
- ریاحی، محمدامین. (۱۳۶۸). *گلگشت در شعر و اندیشه حافظ*. تهران: علمی.
- صادقی، علی‌اشرف. (۱۳۹۵). «ابیات و مصراع‌های شیرازی در غزل ملمع حافظ». *سخن عشق: جشن‌نامه دکتر حسن انوری*. به خواستاری علی‌اشرف صادقی و محمود عابدی. تهران: سخن. صص ۳۳۴-۳۲۷.
- ضیاء، محمدرضا. (۱۳۹۴). «دریارهٔ شرح شوق: شرح و تحلیل اشعار حافظ». *دریچه*. شماره ۳۷. صص ۸۸-۹۴.
- مینوی، مجتبی. (۱۳۸۰). *داستان‌ها و قصه‌ها*. چاپ سوم. تهران: خوارزمی.
- نوریان، مهدی. (۱۳۶۵). «شعر مسعود سعد در دیوان حافظ». *آینه*، سال ۱۲، شماره ۴ تا ۶. صص ۱۹۴-۱۹۲.
- نوریان، مهدی. (۱۳۶۷). «بسوخت دیده ز حیرت». *نشر دانش*، شماره ۵۰. صص ۴۱-۳۱.
- هروی، حسینعلی. (۱۳۶۷). *شرح غزل‌های حافظ*. تهران: نشر نو.
- هروی، حسینعلی. (۱۳۹۲). *شرح غزل‌های حافظ*. به کوشش عنایت‌الله مجیدی و زهرا شادمان. ویراست دوم. تهران: نشر نو.